

najviše usmjerava pozornost na informacije o demografiji sadržanoj u toj vrsti grade i pritom analizira podatke o članovima obitelji. Ovdje se najviše spominju supružnici, kojima je u većini slučajeva ostajala cijela imovina na raspolaganju, zatim živi roditelji i rođaci, i tek na kraju djeca. Veći broj djece bio je, naime, rezultat opetovanog sklapanja braka. Uspoređujući podatke s drugima iz Ugarske i Europe, autorica nalazi veliku razliku između gradskih i ruralnih područja, gdje je broj djece u obiteljima bio puno veći. Sustav običaja nasljeđivanja također se razlikovao kod građana i plemića, što autorica i naglašava. Na kraju ističe postojanje sličnog izvornog materijala u arhivima širom Europe i poziva na usporedna proučavanja demografije i strukture domaćinstava na regionalnoj i nadregionalnoj osnovi.

Brigitte Pohl-Resl s Bečkog sveučilišta autorica je rada (str. 125.–132.) *Family, memory and charity in late medieval Vienna (Obitelj, memorija i dobrotvornost u kasnosrednjovjekovnom Beču)*. U njemu na temelju oporuka građana, koje sadrže donacije, i registarskih knjiga bečkog Gradanskog hospicijala (*Bürgerspital*), autorica iznosi na vidjelo pozadinu ekonomskih transakcija koje su obavljali upravitelji hospicijala s novčanim donacijama građana koji su si htjeli osigurati sjećanje. No, usprkos tome, u XIV. i XV. st. u Beču nije postojala nijedna druga ustanova koja bi s toliko uspjeha zadovoljavala građanske potrebe za vječnom uspomenom.

Treba reći da su sažeci priloga napisani na hrvatskom jeziku, a sam časopis predstavljen je i u Budimpešti, na *Central European University* i u Zagrebu, u Klubu sveučilišnih nastavnika.

Bez obzira na možda jedini nedostatak ovog broja časopisa *Ottum*, a to su mnogobrojne tiskarske greške, pogotovo u hrvatskim sažecima, treba reći da su ovakve koncepcije časopisa uvijek dobrodošle.

Teodora Šek-Brnardić

SPOMENICA LJUBE BOBANA, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, rujna 1996., 407 str.

Spomenica Ljube Bobana nastala je kao izraz odavanja priznanja tom vrsnom povjesničaru, i obilježavanja njegovog doprinosa i uloge u hrvatskoj historiografiji od 60-ih godina do njegove iznenadne smrti u rujnu 1994. godine. Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu izdao je *Spomenicu* i kao znak zahvalnosti jednom od svojih utemeljitelja.

Spomenica koncepcijom odgovara zborniku, jer pored osnovnih biografskih i bibliografskih podataka donosi tematski raznovrsne izvorne znanstvene radove. To su radovi Bobanovih kolega, suradnika i učenika koji su željeli obilježiti uspomenu na njega.

U uvodnom dijelu Mira Kolar-Dimitrijević i Marijan Matić osvrću se na život i djelo Lj. Bobana, njegov razvojni put do znanstvenika, predavača i akademika. Istaknuli su njegovo djelovanje u sklopu hrvatskih povijesnih institucija i udruženja, naveli su njegova najvažnija područja istraživanja i djela koja ostaju nezaobilazna literatura za svakog tko se bavi problematikom 20. st. Hodimir Širotković osvrće se na posljednju knjigu Lj. Bobana: *Dr. Tomo Jančiković – HSS između zapadnih saveznika i jugoslavenskih komunističara* (Zagreb 1996.). Zbog iznenadne smrti, autor nije dovršio rukopis pa je

to učinila njegova supruga Branka Hoban. Zanimljivo je da je knjiga nastala na temelju dnevnika T. Jančikovića iz vremena njegovog boravka u emigraciji u Bariju, pronađenoga 40 godina nakon njegovog nastanka. Sirotković je istaknuo vrijednost te političke biografije za sve koji se bave problematikom HSS-a (posebno u ratnom i poratnom razdoblju). Branka Boban dala je bibliografiju akademika Lj. Bobana od 1961. do 1996. Vrijednost tog pregleda znanstvenog, stručnog i javnog djelovanja Lj. Bobana je u tome što na jednom mjestu okuplja sav njegov historiografski rad.

U spomen Lj. Bobanu donose se 32 tematski različita rada. Tomislav Raukar razmatra srednjovjekovni grad na istočnom Jadranu, njegovu prostornu organizaciju i društvo. Ističe nedostatak sinteze o srednjovjekovnom gradu na našoj obali, i potrebu interdisciplinarnog pristupa toj temi. U zaključku je autor istaknuo podređenost grada i njegove strukture srednjovjekovnom čovjeku, njegovim potrebama i svakodnevnom životu. Lujo Margetić progovara o srednjovjekovnoj granici Hrvatske prema Istri u doba narodnih vladara, i ispravlja ustaljeno mišljenje da je ta granica u svom planinskom dijelu išla samo do Učke i Snježnika, nego da je obuhvaćala i dio Ćićarije (predio oko Muna i Žejane). Mirjana Matijević-Sokol nastoji razriješiti dilemu oko osobe splitskog đakona Dobre (kraj 11. – poč. 12. st.). Ime Dobra pojavljuje se na epitafu splitskog patricija Petra Crnog u Selu, a to su prvi potpisani stihovi u hrvatskom srednjovjekovlju. Autorica pokušava otkriti tko je sastavljač tih stihova, jer se u izvorima u to vrijeme javlja i ime opata Dobre. O tom pitanju postoje opširne rasprave u historiografiji, a ona smatra da je autor tih stihova đakon Dobra koji je imao značajnu ulogu u životu Splita u tom razdoblju.

Neven Budak, koristeći se jednom zbirkom mletačkih izvora, pokušava odgovoriti na pitanje: »Kako je hrvatski rob mogao postati mletački patricij ili neke vijesti o ranim hrvatsko-mletačkim trgovačkim i drugim vezama (11.–13. st.)«. Zanimljiv je slučaj Dobromira, roba Petra Stanarija, koji je oporučno oslobođen u prvoj pol. 12. st. i uspinje se na društvenoj ljestvici. Stanarijevi su u 13. st. ugledni rod u Veneciji i autor zaključuje da su to najvjerojatnije potomci Dobromira, koji je uzco prezimce svoga gospodara nakon oslobođenja. Borislav Grgin analizira politički razvoj zadarskog otočja pod vlašću Ludovika Anžuvina, a posebno teško razdoblje koje otočje prolazi 1378.–1381. u ratu između Ludovika i Venecije. Lovorka Čoralić u članku »Iz prošlosti Prćanja u 17. st.«, izdvaja te bokeljske pomorce kojima je Venecija od prve polovice 17. st. sve do svoje propasti povjerila važan posao prijevoza državne pošte (Krf-Kotor-Zadar-Venecija). Ukazuje na zanemarivanje proučavanja bokeljske prošlosti koja je sastavni dio hrvatske povijesti. Nenad Močanin pokušava razjasniti dosta maglovito pitanje vezano za Bihać i organizaciju obrane sjeverozapadnog Bosanskog ejalet (1592.–1711.). Kvetoslava Kučerova upućuje na kulturne veze Slovaka i Hrvata u 17. i 18. st., posebno nakon turske okupacije Ostrogon 1543., jer Trnavsko sveučilište postaje mjesto u koje mnogi Hrvati odlaze na školovanje. Ivan Jurišić donosi podatke o Karlovačkom generalatu 30-ih godina 18. st., daje kratak opis deset zapovjedništva (na temelju izvješća iz tog razdoblja). Ovaj rad će biti zanimljiv svima koji se bave problematikom Vojne krajine i njezinog preustroja. Bruna Kuntić-Makvić u radu »O povijesti uporabe ilirskog imena« bavi se uvijek aktualnim problemom vezanim uz ilirsko nazivlje. To nazivlje zadržalo je sličan ili ekvivalentan oblik iz antike, ali je mijenjalo svoje značenje. Zaključuje da namjenska uporaba ilirskog nazivlja postoji još od renesanse i da će se tek pojavom kritičkih izdanja hrvatskih latinista moći govoriti kako je kod kojeg autora funkcionirala ilirska terminologija. Petar Korunić razmatra problem istraživanja porijekla hrvatske nacije, i općenito se bavi problemima vezanima uz metodološki pristup proučavanja povijesnih i društvenih procesa dugog trajanja. Stalno ističe kako je naša povijesna znanost na početku tog puta, i da su to kompleksni problemi koje treba promatrati u složenim sustavima vrijednosti.

Božena Vranješ-Šoljan u radu »Socijalno-gospodarski odnosi u poljodjelstvu Hrvatske i Slavonije od 1848.–1914. godine« bavi se promjenama koje se događaju na zemljišnom posjedu, u seljačkom zadrugarstvu, te kako su odluke hrvatskog zakono-

davstva utjecale na razvoj tih procesa. Donosi i iscrpne kvantitativne pokazatelje o raznim kategorijama socijalno-gospodarskog života: kretanje broja stanovnika, struktura žiteljstva po skupinama zvanja, struktura zemljišta... Filip Potrebica u prilogu o Brodskoj pukovnji u zbivanjima 1848. rasvjetljava neka događanja u tom dijelu Vojne krajine, u sklopu događanja unutar Monarhije i sukoba s Madarima. Brodska pukovnija stala je na stranu Hrvatskog sabora i bana Jelačića. Iskra Iveljić govori o kulturi nadzora u Hrvatskoj 1860-ih godina. O političkim prilikama u tom razdoblju puno se zna, a malo je istraženo pitanje nadzora i pritiska koje provode službene vlasti, ne samo u političkom životu i tisku, nego i u kulturnim, znanstvenim, gospodarskim i drugim institucijama.

Nikša Stančić razmatra »južnoslavensku« i »hrvatsku« redakciju rukopisa Mihovila Pavlinovića. Iznosi svoje mišljenje o evoluciji njegove ideologije od »južnoslavenske« u razdoblju 1861.–1865. godine, navodi da se Pavlinović nakon tog perioda vraća na »hrvatsku« ideju. Ti zaključci izvedeni su na osnovi njegove osobne redakcije tiskanih spisa u 1870-im. Snješka Knezović u prilogu »Zelena potkova u Zagrebu povijest-vrijednosti« govori o razvoju ideje perivojskog okvira Donjeg grada i njegovim osobitostima u europskim okvirima. Damir Agičić u svom prilogu govori o proslavi stote obljetnice rođenja Františka Palackog i prvom kongresu slavenskih novinara Austro-Ugarske u Pragu 1898. i to na temelju izvješća hrvatskog tiska o tom događaju. Daje pregled kako su taj događaj interpretirala vodeća hrvatska glasila i kako su se odnosila prema njemu. Jure Krišto u radu Dvije hrvatske politike: Frano Supilo i Josip Frank prema »novom kursu« postavlja pitanje kako presuditi između Franka i Supila kako danas vrednovati te dvije oprečne hrvatske politike. Istaknuo je razliku njihovih karaktera, političkog stila i pristupa pitanjima hrvatskog političkog života na početku 20. st. U zaključku naglašava kako dr. Josip Frank zaslužuje da hrvatska historiografija ponovo vrednuje njegove političke ideje i rad.

Zlatko Matijević na temelju tiska i dostupnih izvora govori o odjecima »Svibanjske deklaracije« Jugoslavenskog kluba u Bosni i Hercegovini (1917.–1918.). Analizira reakcije političkih stanaka i grupa na tu »Deklaraciju« u trenucima velike krize koju proživljava Austro-Ugarska. Zorica Stipetić u prilogu »Obmane i samoobmane: jugoslavenska integralistička inteligencija u Hrvatskoj 1918.–1941.« pokušava odgovoriti na pitanje kako i kada je maglovita ideja »narodnog jedinstva« pretvorena u jugoslavenski integralizam-unitarizam. Bosiljka Janjatović govoreći o dr. Vladku Mačeku, njegovim progonima i sudenjima 1919.–1935., dotiče se općenito pitanja sustava represija i suzbijanja svake opozicije unutar karadorđevićevske države. Rad Suzane Leček »Seljačka sloga« raspravlja o problemima i poteškoćama vezanima za osnivanje tog kulturnog i prosvjetnog društva. Ideja o takvoj organizaciji izrasla je iz pokreta braće Radić još 1920. Nadležne institucije kočile su osnivanje ogranaka do 1925., a nakon proglašenja Šestosiječanjske diktature njihovo je djelovanje onemogućeno. Franko Mirošević osvrće se na povijest HSS-a na zapadnom dijelu otoka Korčule 1926. HSS je te godine pobjedio na općinskim izborima, a narod je pokazao veliko oduševljenje za politiku te stranke prilikom posjeta Stjepana Radića u ljeto te godine. Na kraju se osvrće na to kako su se režim i dnevni tisak postavili prema spomenutom događaju.

Mira Kolar-Dimitrijević u prilogu »Samoupravne štedionice Hrvatske« govori o uspjehu HSS-a 1927. da iskoristi oblasne samouprave, kako bi Hrvati dobili svoj novčani zavod. Stjepan Radić uspijeva osnovati u Zagrebu Oblasnu štedionicu, novčanu ustanovu koja pod novim nazivom (Štedionica Savske banovine, Štedionica Banovine Hrvatske te Štedionica NDH) postoji sve do 1945. Autorica je naglasila da je to bio veliki uspjeh ako se zna da su sve novčane i gospodarske institucije bile u Beogradu. Ivo Goldstein bavi se pitanjem antisemitizma ustaškog pokreta. Nastoji pokazati kako je ustaški pokret želio postići ustroj države kao u nacističkoj Njemačkoj, a njegova su bitna komponenta bili upravo rasizam i antisemitizam. Zaključuje da se to ne može negirati i govoriti o posebnom odnosu ustaškog režima prema Židovima. Na tu se temu nadovezuje prilog Narcise Lengel-Krizman, koja govori o sudbini preživjelih Židova iz

logora na Rabu 1943.–1945. Oni se nakon oslobođenja logora u rujnu 1943. prebacuju na slobodni teritorij, a pokušaj njihovog prebacivanja u Italiju nije uspio unatoč Titovoj suglasnosti. Antun Giron i Petar Strčić u prilogu »O odnosu saveznika osovinskog bloka u Istri i Rijeci od rujna 1943. do lipnja 1944. godine« upućuju na složen i nedovoljno proučen odnos Treći Reich-Talijanska Socijalna Republika-NDH 1943.–1944. Zdenko Radelić u članku »Izvršni odbor HRSS-a i komunistička vlasti 1943.–1950.« razmatra pitanje postupnog gašenja djelatnosti HRSS-a i uključivanje njegovih članova u predstavnička tijela revolucionarne vlasti. Marijan Maticka u svom prilogu prikazuje proces stvaranja i propasti seljačkih radnih zadruga (1945.–1953.). Broj SRZ-a bilježi nagli rast tijekom 1949., a autor naglašava da je to gotovo isključiva posljedica oštrog političke promidžbe i prisile. Taj proces doživljava potpuni krah tijekom nekoliko slijedećih godina, a od 1954. SRZ više ne postoje kao oblik kolektivnog vlasništva. Berislav Jandrić analizira sukob Katoličke crkve i komunističke partije u Hrvatskoj (1945.–1953.). Osnova sukoba bila je u tome što se Crkva nije htjela podrediti državi, nego je ostajala uz Vatikan. Situacija postaje nešto bolja nakon donošenja Zakona o položaju vjerskih zajednica 1953. i odvajanja crkve od države. Na temelju novinskih natpisa o sudskim procesima (1945.–1948.), Koraljka Manojlović govori o državno-partijskom oblikovanju javnog mijenja, stvaranju atmosfere straha i usadivanja »pravih« moralnih vrijednosti. Mladen Klemenčić u svom članku razmatra vrlo aktualno i još uvijek neriješeno pitanje granice između Hrvatske i BIH u području Ličke Plješivice. Daje povijesno-geografski aspekt tog pitanja i ističe kontinuitet pripadnosti tog prostora (nekadašnja općina Zavalje) hrvatskom prostoru.

Izdavanje *Spomenice Ljube Bobana* potez je koji zaslužuje sve pohvale. Urednički odbor *Spomenice* smatrao je da raznovrsnost tema te različitost u načinima pristupa i oblikovanja istraživačkih rezultata najbolje odražavaju prilike i tendencije u hrvatskoj historiografiji, a to je najbolji način obilježavanja spomena Ljube Bobana.

Snježana Ružić

HRVATSKA OBZORJA br. 4, god. IV., 1996.

Nov prilog fundusu izvora i literature o »Hrvatskom proljeću« dao je i časopis Matice hrvatske iz Splita objavljujući u zadnjem broju iz 1996. stotinjak stranica sjećanja i analiza sudionika. Istaknute ličnosti »Hrvatskog proljeća« u Splitu, znanstveni i kulturni djelatnici i političari, te studentski aktivisti, osvijetlile su svoju ulogu u onovremenim zbivanjima, ocijenile ciljeve i dosege tih nastojanja u širem kontekstu Hrvatske i Jugoslavije – tada, ali i iz današnje perspektive. Također, dio autora ponudio je i metodološke naznake za buduća sustavnija istraživanja tog fenomena, koji je, po ocjeni većine suradnika ovog tematskog broja časopisa, još uvijek nedovoljno prisutan u historijskim i politološkim radovima, a što po njima utječe i na neadekvatnu političku valorizaciju događanja i nositelja politike »Hrvatskog proljeća«. Iako primarno vezani uz politički i kulturni život Splita tog vremena, memoarski i analitički prilozi ove zbirke oslikavaju i širi onodobni hrvatski politički kontekst – čijim su sastavnim dijelom uostalom i bili.

U prilogu Ivana Mužića »O hrvatskom masovnom pokretu u Splitu« (749.–754.) tvrdi se da je očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta u bivšoj Jugoslaviji pridonijela gotovo isključivo Katolička crkva, a da se iskazivanje nacionalnog otpora u to vrijeme